

ENCYKLOPEDIA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

redakcja naukowa
Edward Haliżak

Wydawnictwo Naukowe
SCHOLAR

**ENCYKLOPEDIA
STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH**

ENCYKLOPEDIA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

redakcja naukowa
Edward Halizak

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2024

Sekretarz *Encyklopedii stosunków międzynarodowych*
dr Maciej Herbut

Recenzja
prof. dr hab. Marek Pietraś

Redakcja i korekta: Magdalena Mendys

Projekt okładki: Katarzyna Juras

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.,
Warszawa

Publikacja dofinansowana przez Profesora Edwarda Halizaka
oraz Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych.

ISBN 978-83-66849-35-8

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Oboźna 1, 00-340 Warszawa
tel. 22 692 41 18; 22 826 59 21; 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Jerzy Łazarcki*)
Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Wprowadzenie	9
I. Metodologia i teoria dyscypliny „stosunki międzynarodowe”	
Stosunki międzynarodowe – dyscyplina nauk społecznych	15
<i>Edward Haliżak</i>	
Pozytywizm i realizm naukowy w badaniach stosunków międzynarodowych	28
<i>Maciej Herbut</i>	
Interpretatywizm jako podejście badawcze stosunków międzynarodowych	41
<i>Iwona Krzyżanowska-Skowronek</i>	
Teoretyczny pluralizm dyscypliny „stosunki międzynarodowe”	54
<i>Magdalena Kozub-Karkut</i>	
II. Obszar badawczy dyscypliny „stosunki międzynarodowe”	
Międzynarodowość – przedmiot dyscypliny	69
<i>Edward Haliżak</i>	
Uczestnicy stosunków międzynarodowych – perspektywa państwocentryczna i transnarodowa	83
<i>Katarzyna Marzęda-Młynarska</i>	
System międzynarodowy jako przedmiot badań w stosunkach międzynarodowych	95
<i>Iwona Krzyżanowska-Skowronek</i>	
Społeczność międzynarodowa	108
<i>Karol Szulc</i>	
Cyberprzestrzeń w stosunkach międzynarodowych	119
<i>Agnieszka Bógdał-Brzezińska</i>	

Anarchia międzynarodowa 132
Andrzej Polus

Systematyka obszaru badań stosunków międzynarodowych –
poziomy badania 144
Hanna Dumala

III. Dziedziny badań i dydaktyki stosunków międzynarodowych

Historiografia dyscypliny „stosunki międzynarodowe” 159
Edward Haliżak

Studia nad polityką zagraniczną państwa 175
Tomasz Pugacewicz

Międzynarodowa ekonomia polityczna 187
Paulina Matera

Międzynarodowe studia bezpieczeństwa 198
Edward Haliżak

Badanie instytucji międzynarodowych 213
Edward Haliżak

Studia regionalne 229
Edward Haliżak, Jakub Zajączkowski

Socjologia i antropologia stosunków międzynarodowych 245
Alicja Curanović, Hanna Schreiber

IV. Poziom badania jednostki ludzkiej w stosunkach międzynarodowych

Podmiotowe ujęcie jednostki w stosunkach międzynarodowych 269
Anna Umińska-Woroniecka

Znaczenie przywództwa w stosunkach międzynarodowych 281
Małgorzata Zachara-Szymańska

Bezpieczeństwo ludzkie/jednostki ludzkiej (*human security*). 292
Justyna Nakonieczna-Bartosiewicz

Prawa człowieka w stosunkach międzynarodowych 304
Larysa Leszczenko

Koncepcja odpowiedzialności za ochronę i jej znaczenie w stosunkach międzynarodowych	316
<i>Dorota Heidrich</i>	

V. Poziom badania państwa w stosunkach międzynarodowych

Tożsamość międzynarodowa państwa	331
<i>Anna Grzywacz</i>	
Rola, pozycja i status międzynarodowy państwa w stosunkach międzynarodowych	340
<i>Grzegorz Gil</i>	
Decydowanie w polityce zagranicznej. Ujęcie podmiotowe	353
<i>Adriana Dudek</i>	
Dyplomacja	366
<i>Beata Surmacz</i>	
Dyplomacja ekonomiczna	380
<i>Aleksandra Jarczevska</i>	

VI. Regionalny poziom badania stosunków międzynarodowych

Regionalizm ekonomiczny	395
<i>Bartosz Michalski</i>	
Regionalizm w sferze bezpieczeństwa	408
<i>Łukasz Fijałkowski</i>	
Studia europejskie	420
<i>Edward Halizak</i>	
Stosunki międzynarodowe w Unii Europejskiej	434
<i>Joanna Dyduch</i>	
Studia azjatyckie	446
<i>Edward Halizak</i>	
Studia afrykanistyczne	462
<i>Joanna Mormul</i>	

Studia bliskowschodnie 475
Wojciech Grabowski

Studia latynoamerykańskie 487
Anita Oberda-Monkiewicz

VII. Globalny poziom badania stosunków międzynarodowych

Kultura w stosunkach międzynarodowych 501
Agata W. Ziętek

Religia w stosunkach międzynarodowych 513
Anna M. Solarz

Międzyrządowe organizacje międzynarodowe 526
Brygida Kuźniak

System Narodów Zjednoczonych 538
Jerzy Ciechański

Międzynarodowy system handlowy 558
Anna Wróbel

Finanse międzynarodowe 570
Karina Jędrzejowska

Problem hegemonii w stosunkach międzynarodowych 584
Marcin Adamczyk, Maciej Herbut

Global governance 598
Małgorzata Zachara-Szymańska

Ład międzynarodowy 610
Edward Haliżak

Aneks

Uniwersyteckie nauczanie stosunków międzynarodowych 639
Antoni Deryng

Indeks nazwisk 647

Noty o autorach 669

Wprowadzenie

Encyklopedia stosunków międzynarodowych jest dziełem naukowym zrealizowanym przez badaczy stosunków międzynarodowych w naszym kraju i ma na celu identyfikację kryteriów konstytuujących nową dyscyplinę nauk społecznych – stosunki międzynarodowe (SM). Jej założenia i treść opierają się na następujących dyscyplinarnościach SM.

Kluczowym kryterium dyscyplinarności SM jest bogata tradycja uprawiania tej gałęzi nauki w postaci długiej historii myśli międzynarodowej najpierw dotyczącej relacji między państwami terytorialnymi i imperiami, poczynając od czasów starożytnych, tj. cywilizacji helleńskiej (Tukidydes), chińskiej (Sun Tzu), hinduskiej (Kautilla), a następnie między państwami narodowymi ery nowożytnej (Hugo Grocjusz, Vattel, Hobbes, Kant, Rawls, Norman Angell, Edward H. Carr, Hans Morgenthau). Fundamentem dyscypliny są dwa legitymizujące ją mity założycielskie. Pierwszy z nich stanowią dwa traktaty z Westfalii, zawarte w 1648 r. między ówczesnymi monarchiami europejskimi – w następnych latach dały one impuls do rozwoju nowych norm regulujących relacje między państwami oraz, co najważniejsze, zapoczątkowały proces rozdziału sfery wewnętrznej państwa i jego zewnętrznej aktywności poprzez podział na suwerenność wewnętrzną i zewnętrzną. Warto odnotować, że w 1650 r. brytyjski prawnik Richard Zouche wprowadził do obiegu naukowego w języku łacińskim termin „prawo międzynarodowe” (łac. *ius inter gentes*). Drugi mit założycielski dyscypliny SM wiąże się z decyzją podjętą przez doradców rządów USA i Wielkiej Brytanii w maju 1919 r. o potrzebie ustanowienia zinstytucjonalizowanych badań stosunków międzynarodowych z myślą o wypracowaniu metod zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Na podstawie tego mandatu utworzono pozarządową organizację – Konferencję Wyższych Studiów Międzynarodowych (International Studies Conference), w ramach której aż do II wojny światowej prowadzono badania nad statusem owej dyscypliny. W pracach tych aktywny udział brali uczeni z Polski, tacy jak Ludwik Ehrlich i Antoni Deryng, który w 1936 r. opublikował innowacyjny artykuł o nowej dyscyplinie (zob. aneks). Te historyczne fakty zaświadczenia o endogenicznym rozwoju dyscypliny, co trafnie ujął prof. Remigiusz Bierzanek w wydanej w 1971 r. monografii pt. *Współczesne stosunki międzynarodowe*, pisząc: „Dyscyplina naukowa stosunki międzynarodowe powstała nie z podziału istniejącej dotychczas szerszej

dyscypliny, ale w sposób syntetyczny”¹. O dojrzałości tej jednej z najstarszych dyscyplin nauk społecznych świadczy rozwinięta historiografia.

Drugą przesłanką dyscyplinarnej tożsamości SM jest jednoznacznie określony przedmiot badania w postaci „międzynarodowości”. To centralna kategoria analityczna dyscypliny, która będąc uogólnieniem najważniejszej cechy uniwersalnego świata społecznego w wymiarze globalnym, jest jednocześnie najważniejszym kryterium delimitacji obszaru badawczego SM wobec innych dyscyplin nauk społecznych. Takie ujęcie przeciwstawia się błędnemu pogładowi, zgodnie z którym polityka definiuje przedmiot SM. Badacz brytyjski Lucien Ashworth podkreśla, że istnieje zasadnicza różnica między polityką a stosunkami międzynarodowymi, ponieważ ta pierwsza ma zastosowanie w systemie politycznym państwa, gdzie sprawowanie władzy odbywa się m.in. przy użyciu przymusu, co w stosunkach międzynarodowych przynajmniej formalnie jest zabronione². Interakcje międzynarodowe w postaci działań i oddziaływań różnych podmiotów sprawczych są realizowane bez udziału jakiegokolwiek władzy zwierzchniej za pomocą takich specyficznych instytucji, jak: dyplomacja i negocjacje, prawo międzynarodowe, równowaga siły, organizacje międzynarodowe, reżimy międzynarodowe. Z tego powodu badanie stosunków międzynarodowych w ramach dyscypliny „nauka o polityce” jest siłą rzeczy obciążone „wadą genetyczną” w postaci całkowicie fałszywego założenia pierwotnego o tym, co konstytuuje przedmiot badania SM. Ten sprzeczny dotychczas z prawem naturalnym stan określono metaforycznie „pozostawieniem stosunków międzynarodowych w więzieniu nauk politycznych”³. Decyzja Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 2022 r. o ustanowieniu SM jako dyscypliny nauk społecznych przywraca naturalny porządek rzeczy i jednocześnie jest wyrazem uznania endogenicznego rozwoju dyscypliny SM charakteryzującego się przejściem od wielodyscyplinarności poprzez interdyscyplinarność do transdyscyplinarności (status samodzielnej dyscypliny).

Trzecią przesłanką dyscyplinarnej odrębności SM jest rozwinięty sposób tworzenia wiedzy w tej dyscyplinie. Zaświadcza o tym zaawansowany wewnątrzdyscyplinarne dyskurs o założeniach odnośnie do jej ontologii, epistemologii i metodologii. Jest on realizowany na forach krajowych i międzynarodowych towarzystw naukowych oraz na łamach licznych czasopism naukowych, których misja polega na publikowaniu efektów badań stosunków międzynarodowych. Naukowy dyskurs w ramach dyscypliny charakteryzuje się teoretycznym pluralizmem. To w heurystycznym sensie zaleta, ponieważ dyscyplina SM jest

¹ R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1971, s. 22.

² L. Ashworth, *A History of International Thought*, Routledge, Abingdon 2013, s. 10.

³ J. Rosenberg, *International Relations in the prison of political science*, „International Relations” 2016, nr 30 (2), s. 127–153; por. K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, przeł. R. Włoch, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 70, 72.

w stanie oferować dla innych dyscyplin nauk społecznych empirycznie weryfikowalne i falsyfikowalne modele i teorie objaśniające rozwój i funkcjonowanie stosunków międzynarodowych. Ewolucję i stan naukowego dyskursu w dyscyplinie SM w ostatnim stuleciu ukazuje fundamentalna monografia Amitava Acharya i Barry'ego Buzana, *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*⁴.

Struktura *Encyklopedii* została podporządkowana nadrzędnemu celowi, jakim jest identyfikacja kryteriów konstytuujących dyscyplinę SM. Pierwsza część odnosi się do metodologicznych i teoretycznych kryteriów SM jako dyscypliny nauk społecznych. W częściach drugiej i trzeciej zrekonstruowano obszar badawczy dyscypliny. W kolejnych częściach (od czwartej do siódmej) prowadzone są rozważania, jak badać ten złożony przedmiot badania obejmujący cały globalny świat społeczny. W celu rozwiązania tego problemu odwołano się do zaproponowanej przez Kennetha Waltza i J. Davida Singera metody polegającej na wydzieleniu poziomów analizy i zaproponowano w *Encyklopedii* cztery poziomy badań stosunków międzynarodowych: 1) jednostki ludzkiej, 2) państwa, 3) regionu, 4) systemu międzynarodowego. To z jednej strony połączenie perspektywy podmiotów sprawczych, a z drugiej – uwzględnienie roli międzynarodowych struktur regionalnych i globalnych. Takie ujęcie spełnia warunki kompleksowego podejścia w badaniu złożonego obszaru badawczego dyscypliny SM, określanego mianem „podmiot–struktura”.

Encyklopedia obejmuje 45 autorskich rozdziałów zrealizowanych przez badaczy wywodzących się z sześciu uniwersytetów, z których każdy ma własną tradycję badań stosunków międzynarodowych. Stanowi zbiór indywidualnych opracowań naukowych, w których udziela się odpowiedzi na pytania, co badać i jak badać dany aspekt dyscypliny SM. Każde z nich zawiera nie tylko ocenę stanu badań, lecz także propozycje nowych postulatów badawczych. Jako redaktor w imieniu własnym i Autorów wyrażam nadzieję, że dzięki temu *Encyklopedia stosunków międzynarodowych* stanie się ważnym punktem odniesienia w dyskursie naukowym o dyscyplinarnym statusie SM w naszym kraju na równi z dwiema innymi publikacjami polskich badaczy – Andrzeja Gałganka *Filozofią nauki o stosunkach międzynarodowych*⁵ oraz Jacka Czaputowicza *Teoriami stosunków międzynarodowych*⁶.

Ważną inspiracją do napisania *Encyklopedii* były odbywające się od 2011 r. coroczne konwencje Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych, w trakcie których ujawniła się potrzeba integralnego ujęcia języka dyscypliny,

⁴ A. Acharya, B. Buzan, *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*, Cambridge University Press, Cambridge 2019.

⁵ A. Gałganek, *Filozofia nauki o stosunkach międzynarodowych: ontologia, epistemologia, metodologia*, Universitas, Kraków 2021.

⁶ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.

określenia, jak pojmować przedmiot badania, i stworzenia systematyki podejść badawczych. Jako redaktor *Encyklopedii* dziękuję Wydawnictwu Naukowemu Scholar za wyrażenie zgody na podjęcie tej inicjatywy wydawniczej. Wyrazy podziękowania kieruję również na ręce dr. Macieja Herbuta za profesjonalne pełnienie funkcji sekretarza *Encyklopedii*.

Edward Halizak